ISSN 2545 – 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Vol. 34. 2.
Scientific Papers

EDUCATION

KIJ Vol. 34 No. 2 pp. 295 - 590 Skopje, 2019

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 34.2

Promoted in Kavala, Greece
2019

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 34.2

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzad Korajlić PhD, Nebojsha Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Baki Koleci PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief
Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 34.2

ISSN 1857-923X (for e-version)
ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (Macedonia)

Vice presidents:
Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (Macedonia)
Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)
Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)

Members:
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (Macedonia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
  Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola(Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)

- Prof. Fadil Millaku, PhD, Rector, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Fatos Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economics, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)

- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedzad Korajlic PhD, Dean, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)

- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad
- (Bulgaria)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
  Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 45 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

APPROACHES IN GOVERNING THE EDUCATIONAL PROCESSES IN SCHOOLS 311
Venelin Terziev 311
Dragomira Bankova..................... 311
Ivelina Dacheva 311
GAMIFICATION AND BLENDED LEARNING IN VOCATIONAL TRAINING AND COACHING IN SHORT COURSES 317
Renata Petrevska Nechkoska..................... 317
Mimoza Bogdanovska Jovanovska..................... 317
THE TEACHING OF ENGLISH IN ITS INTERNATIONAL SETTING WITH SPECIAL REFERENCE TO GLOBAL FACTORS..................... 323
Slobodanka Đolić 323
INCLUSION OF MIGRANT CHILDREN IN THE EDUCATIONAL SYSTEM REPUBLIC OF SERBIA 329
Jovan Bazić..................... 329
Elena Maksimović 329
BASIS OF CONSTRUCTIONAL-TECHNICAL ACTIVITY IN PRESCHOOL AGE AND CONDITIONS FOR ITS DEVELOPMENT..................... 335
Gergana Bozhurska..................... 335
REFLEXIVE PRACTICE A PREDISPOSITION FOR TEACHER’S PROFESSIONAL AUTONOMY 341
Svetlana Pandiloska Grncaroska..................... 341
Fadbi Osmani..................... 341
SPECIAL PEDAGOGY AND ITS DEVELOPMENT IN SERBIA 345
Radomir Arsić..................... 345
Ljubica Isaković 345
TYPES OF VIOLENT BEHAVIORS IN SCHOOLS AND PREVENTION MEASURES OF SCHOOL VIOLENCE..................... 353
Daniela Koceva..................... 353
Snezana Mirascieva 353
Emilija Petrova Gorgeva 353
Irena Kitanova 353
PREVENTIVE INVESTIGATION OF THE IMPACT OF THE FAMILY ON STUDENT AGGRESSION IN THE PROCESS OF COGNITIVE DISMODERATE INTERCOURSE 359
Vesela Ivanova Bozhkova 359
FACTORS RELATED TO TEACHER’S STRESS OF PRE-UNIVERSITY EDUCATION 367
Remzi Bujari..................... 367
CONTEMPORARY DEFINITION FOR CREATIVITY 373
Elka Valcheva..................... 373
CHALLENGES AND IMPROVEMENT OF THE RIGHTS OF THE STUDENTS WITH DISABILITIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS 381
Jovan Ananiev 381
Jadranka Denkova..................... 381
THE INTELLECTUAL EDUCATION OF CHILDREN IN BULGARIA IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY..................... 387
Penka Tsoneva..................... 387
EDUCATIONAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF CHILDREN’S ORGANIZATIONS IN BULGARIA (1944-1947)..................... 393
Petya Ivanova 393

PEDAGOGICAL REALITY THROUGH INNOVATIONS 399
Gjorgina Kjimova 399
PEDAGOGICAL VIEWS - MANAGEMENT OF CLASS, COMPETENT APPROACH 405
Nicola Vakirlov 405
Maria Becheva 405
Nina Belcheva 405
THEORETICAL UNDERPINNING OF THE PROBLEMS RELATED TO PEDAGOGICAL EXCELLENCE AND PEDAGOGICAL CREATIVITY IN THE INITIAL STAGE OF SCHOOL EDUCATION 411
Venelin Terziev 411
Dragomira Bankova 411
Ivelina Dacheva 411
QUALIFICATION AS A PREREQUISITE FOR INNOVATION IN TRAINING 419
Vance Boykov 419
Marieta Goceva 419
WORK EXPERIENCE-BASED career EDUCATION 425
Dimitar Iskrev 425
IMPROVING COMMUNICATION IN A MULTIETHNIC CLASSROOM THROUGH OUT-OF-SCHOOL ACTIVITIES WITH ETHNICALLY MIXED GROUPS OF ENGLISH LANGUAGE STUDENTS 431
Marija Dulevska 431
MOTIVATION IN THE EDUCATION PROCESS 435
Binnaz Asanova 435
Petranka Gagova 435
NECESSITY OF CHILDREN'S LEARNING THE "SOFT SKILLS" AGAINST THEIR PROVOCATIVE BEHAVIOR 439
Maria Stoyanova Dishkova 439
INTERACTIVE TEACHING AND LEARNING IN THE EDUCATIONAL TRAINING COURSE FOR PEDAGOGICS STUDENTS 445
Lyuben Vitanov 445
METHODOLOGICAL MODEL FOR TRAINING STUDENTS IN PEDAGOGY ON THE USE OF ELECTRONIC RESOURCES IN TECHNOLOGY EDUCATION AT PRIMARY SCHOOL 453
Nikolay Tsanev 453
OPPORTUNITIES FOR OPTIMIZING THE EDUCATION OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS THROUGH THE USE OF E-LEARNING RESOURCES 459
Blagovesna Yovkova 459
Stoyan Saev 459
USING ELECTRONIC TEXTBOOKS IN PRIMARY EDUCATION: STUDENTS-PROSPECTIVE PRIMARY TEACHERS' VIEWS 467
Lyubka Aleksieva 467
E-LEARNING IN HEALTHCARE WITHIN HIGHER EDUCATION 475
Ivanichka Serbezova 475
Tsveta Hristova 475
Yoana Lukanova 475
TYPES OF ELECTRONIC RESOURCES IN ELECTRONIC TEXTBOOK OF FIRST GRADE MATHEMATICS 483
Gabriela Kirova 483
ELECTRONIC RESOURCES IN TEACHING THIRD GRADE PUPILS MATHEMATICS 491
Gergana Hristova 491

GAMIFICATION IN MATH EDUCATION FOR GRADES 5-7 497
Magdalena Tsoneva 497
Todor Yankov 497
INFLUENCE OF ICT ON TEACHING MATHEMATICS TO FOURTH AND FIFTH GRADERS 503
Arbresha Zenki-Dalipi 503
THE EFFECTS OF YOUTUBE IN ESP CLASSES 511
Edita Bekteshi 511
STUDY TOUR IN THE PROCESS OF ACTIVE LEARNING 517
Rositsa Borisova 517
TOURISM AND STUDENT EXCURSIONS AS A PART OF THE EDUCATIONAL SYSTEM 523
Vladimir Kitanov 523
Irena Kitanova 523
Cvetanka Ristova 523
Tanja Angelkova Petkova 523
MEDIA LITERACY TRAINING PROGRAM 529
Danail Danov 529
MODERN AND PRODUCTIVE STRATEGIES ENGLISH TEACHERS CAN USE TO MAKE READING MORE ENJOYABLE FOR THE STUDENTS WHO DISLIKE READING 535
Marija Bojadjievska 535
IMPACT OF COLLAGE MAKING UPON THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF CHILDREN AT THE AGE OF 7-8 541
Gergana Mihaylova 541
THE ROLE OF CONTEMPORARY MEDIA IN THE TEACHING OF THE ART 547
Vojislav Ilić 547
Tamara Stojanović-Đorđević 547
Andrijana Šikl-Erski 547
CONCEPTUAL ANALYSIS OF THE GEOGRAPHY TRAINING OF THE COUNTRIES IN THE BULGARIAN SCHOOL 555
Stella Dermendzhieva 555
Tamara Draganova 555
INFLUENCE OF ANTHROPOMETRIC INDICES ON THE PHYSICAL PERFORMANCE ON 12-14 YEAR OLDS 563
Iliya Kanelov 563
Liliana Goceva 563
Bojidar Nikolov 563
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LEVEL OF STUDENTS` ACADEMIC MOTIVATION TO SOFIA UNIVERSITY „ST. KLIMENT OHRIDSKI” AND NATIONAL ACADEMIA OF SPORT „VASIL LEVSKI” 571
Georgi Ignatov 571
Iliana Petkova 571
PEDAGOGICAL VIEWPOINTS OF JEAN-JACQUES ROUSSEAU 579
Bashkim Rakaj 579
INFORMAL EDUCATION - FROM INDIVIDUAL TO DEVELOPMENT OF THE WHOLE COMMUNITY 585
Vera Veljanovska 585
Marina Dueva 585
Lena Smilevska 585

TOURISM AND STUDENT EXCURSIONS AS A PART OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

Vladimir Kitanov
University "Goce Delcev" Stip, Republic of N. Macedonia, vladimir.kitanov@ugd.edu.mk
Irena Kitanova
University "Goce Delcev" Stip, Republic of N. Macedonia, irena.kitanova@ugd.edu.mk
Cvetanka Ristova
University "Goce Delcev" Stip, Republic of N. Macedonia, cvetanka.ristova@ugd.edu.mk
Tanja Angelkova Petkova
University "Goce Delcev" Stip, Republic of N. Macedonia, tanja.angelkova@ugd.edu.mk

Abstract: This paper discusses the importance of student travel in the work of modern school.
The school outings and excursions program has an irreplaceable role and place in the extracurricular educational activities, because in addition to rest, relaxation, recreation and entertainment, they represent an opportunity to meet one's desires and needs for acquaintance, information, and knowledge acquisition. other people, social communities, cultures and environments, to establish contacts, dialogue and cooperation on an equal basis and to promote mutual understanding and cooperation. Traveling, first and foremost, gains direct personal experience. the information and knowledge acquired in the school are reviewed and applied.
Tourism is a synthesis of mutual encounters / contacts between tourists and elements of nature, social and cultural environment, during tourist trips and stays. Meetings with nature, other people, cultural and historical treasure offer great opportunity for comprehensive personality development.
Educational institutions should create programs according to the principle: Travel to learn-to-learn to travel.
Keywords: functional education, leisure time, tourism, student trips.

ТУРИЗМОТ И УЧЕНИЧКИТЕ ЕКСКУРЗИИ КАКО ДЕЛ ОД ВОСПИТНО-ОБРАЗОВНИОТ СИСТЕМ

Владимир Китанов
Универзитет "Гоце Делчев", Штип, Република С. Македонија, vladimir.kitanov@ugd.edu.mk
Ирена Китанова
Универзитет "Гоце Делчев", Штип, Република С. Македонија, irena.kitanova@ugd.edu.mk
Цветанка Ристова
Универзитет "Гоце Делчев", Штип, Република С. Македонија, cvetanka.ristova@ugd.edu.mk
Тања Ангелкова Петкова
Универзитет "Гоце Делчев", Штип, Република С. Македонија, tanja.angelkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Во овој труд се расправа за важноста на ученичките патувања во работата на современото училиште.Програмата за школски излети и екскурзии има незаменлива улога и место во составот на вонучилишните воспитно-образовни активности, зашто освен одмор, релаксација, рекреација и забава, претставуваат можност за задоволување на желбите и потребите на човекот за запознавање, информирање, и стекнување на знаење за другите луѓе, општествени заедници, култури и средина, за воспоставување на контакти, дијалог и соработка на рамноправна основа и за унапредување на меѓусебните разбирања и соработка. Со патувањата, пред се, се стекнува непосредно лично искуство т.е. се проверуваат и се применуваат информации и знаења стекнати во училиштето.
Туризмот претставува синтеза од меѓусебни средби/контакти помеѓу туристите и елементите на природата, општествената и културната средина, за време на туристичките патувања и престои. Средбите со природата, другите луѓе, културно историското богатство нудат голема можност за сестран развој на личноста.
Воспитно-образовните установи треба да креираат програми согласно начелото: Патувај за да учиш-учи за да патуваш.
Клучни зборови: функционално воспитание и образование, слободно време, туризам, ученички патувања.

ВОВЕД

Туризмот е сеопфатен општествен феномен со бројни општествено-хуманистички вредности кои се во функција на човекот. Оттука и педагогијата и наставниот процес имаат научен и практичен интерес за негово истражување. Истражувањата или интересот може да се насочат на различни аспекти од туристичкиот феномен, пред се заради тоа што туристите се луѓе од различна возраст, општествено образовен статус и ниво, интерес и мотиви, религија, јазик и култура.

Во овој труд ќе се фокусираме на таканаречениот младински туризам (ученички излети и екскурзии) кој нуди значителни педагошки и интеркултурни можности на дејствување, односно, во него можат да се реализираат значајни воспитно-образовни задачи. По својата цел и содржина тој вид на туризам се нарекува културен туризам. (Според дефиницијата на Светската туристичка организација-WTO-културниот туризам претставува движење на луѓето заради основните културни мотиви, како што се студиските и уметничките патувања, присуство на фестивали и други културни настани, посета на споменици, патувања за учење на природата, фолклорот или уметноста. Преку овој туризам се стекнуваат искуства од областа на културата.

Секаде во светот на овој младински туризам се пристапува организирано и програмирано. Современото училиште секогаш има потреба од пронаоѓање и примена на нови педагошки модели, методи и пристапи во својата работа. Младинскиот туризам има посебно место во програмата за воншколските активности. Излетите и екскурзиите се еден вид подвижни училишта или училишта во природа. Во Австрија, Германија или Франција на децата им нудат посебни субвенционирани програми за активен одмор во природа и посета на градови со историско значење.

МЛАДИНСКИ ТУРИЗАМ-УЧЕНИЧКИ ПАТУВАЊА

Колкаво значење му се придава на младинскиот туризам може да се види од бројните документи и акциони планови на UNESCO ,на WTO, на IYHF(Меѓународна федерација на младински хостели-Младинските хостели се институции за младите кои со архитектурата, организацијата, содржината и услугата првенствено треба да одговараат на младите и нивните потреби, на Европската унија ,на Советот на Европа и Европскиот парламент. Под покровителство на Европскиот парламент, Европската унија за своите членки, но и за нивното делување надвор од неа реализира програми со цел за поттикнување и развој на младинскиот туризам. Под мотото „Мобилноста на младите ја зацврстува Европската унија“ се развива програмата LEONARDO, а преку програмата SOKRATES и проектите ERASMUS и LINGUA за подобрување на мобилноста на студентите и наставниците. Поголем дел од тие програми не им се достапни на младите од Македонија бидејќи не е членка на Европската унија.

Патувањата го чинат човекот потолерантен и со поотворен дух што придонесува за развој на интеркултурното разбирање и еден вид културен релативизам. Патувајќи кај човекот се развива разбирање за вредностите, нормите и обичаите на народите од другите земји со што се ублажува етноцентризмот, а јакне космополитизмот. Честопати од ваквото стојалиште се оправдуваат патувањата, а особено ученичките екскурзии и излети.

Во Македонија ваквите патувања се организираат во завршните одделенија на основното и средно образование и согласно училишните воспитно-образовни цели. Местата што се посетуваат мораа да имаат природно, историско, културно, верско или спортско значење. Главно тие се одредуваат со консензус на учениците, иако во процесот на одлучување понекогаш важна улога имаат наставниците и родителите. Сознанието дека ученичките екскурзии можат да ги задоволат воспитно-образовните цели, но и очекувањата на учениците, тоа има јасни импликации за педагозите, раководителите и организаторите на патувањата. Со патувањето учениците ги прошируваат своите хоризонти и стануваат покосмополитски и поинтернационално ориентирани субјекти.

Се смета дека патувањата можат да придонесат за поголемо интеркултурно разбирање. Тоа се темели на претпоставката дека контактот помеѓу различните етнички, национални или расни групи ќе го подобри нивното меѓусебно разбирање. Се верува дека незнаењето е резултат на меѓуетничкото недоразбирање или омраза и дека контактот меѓу човек со човек, меѓу луѓето воопшто може да ги коригира погрешните стереотипи кои ги поттикнуваат негативите предрасуди.

Овде фрагментарно ќе говориме за функциите на туризмот и слободното време. Туризмот има бројни неекономски функции. Во тој контекст една од неекономските функции е користење на слободното време. Поаѓајќи од Думазедиеровата дефиниција за слободното време и неговите функции: одмор, разонода и посебен развој на личноста-тие се реализираат и во туристичките активности.

Одмор. Одморот како функција на слободното време некогаш се јавувал само заради физички одмор, односно за регенерација на снагата. Со текот на времето се дошло до сознание дека работата го

исцрпува човекот не само физички, ами и психички заради што почнало да се разликуваат два вида на одмор-пасивен и активен одмор. Пасивен одмор претставува мирување и опуштање на телото,а активниот одмор се остварува со промена на активноста. Поточно, бројни туристички активности се реализираат во чиста и здрава природна околина која е најпогодна за одмор и рекреација.

Разонода. Разонодата се применува најчесто како важна функција на слободното време и туризмот. Во разонодата човекот наоѓа задоволство и се реализира себе си, ја разбива досадата која е чест извор за раѓање на негативни појави кај младите. Меѓутоа, треба да се каже дека разонодата може да се движи во две насоки. Првата се однесува на активност со кои човекот се изградува себе си, ужива во разонодата која е продуктивна. Вториот вид разонода е непродуктивна и таа создава нова досада и пасивен однос кон себе и својот живот. Затоа општеството е должно да нуди разновидни активности со продуктивна содржина која ќе го направи човекот среќен и општествено корисен.

Некогаш слободното време и туризмот биле право на помал број луѓе кои се насочувале на одмор и рекреација. Денес и одморот и рекреацијата добиваат уште една важна функција-посебен развој на личноста. Од педагошки аспект личниот развој е најважен. Тоа е стожерна функција која се реализира преку развој на телесните, интелектуалните, моралните, естетските и работните квалитети на човекот/на личноста.

За развој на личноста се користат најразлични туристички активности. Туризмот овозможува запознавање на други средини и интензивно следење на актуелни настани, стекнување на нови знаења и усвојување на културни вредности при што личноста се збогатува со знаење и има поинаков и активен однос кон себе си и другите.

Преку програми и содржини, како и соодветни активности туризмот и туристичките места можат да бидат релевантен воспитно-образовен фактор.

Бројните туристички активности се реализираат во здрава природна средина и тие се од непосредно значење за физичкото воспитание кое е од исклучителна важност за физичкиот и психички развој на младите луѓе. Заради тоа на младите треба да им се понудат соодветни содржини и да се вклучуваат во разновидни активности кои се од корист за физичкиот развој, пр. разновидни спортски содржини.

Во интелектуалното и образовно подрачје туризмот нуди бројни содржини. Учењето никогаш не запира. Новите краишта, новите луѓе и нивните достигања, природните и културни добра се непресушен извор на нови знаења, сознајби и инспирации.

Што се однесува до *моралниот развој* на личноста, туризмот нуди можности за реализација на хумани и етички вредности, односно за развој на социјалните карактеристики на личноста. Преку дружење и комуникација се остваруваат контакти и дијалог за културата со што се развива меѓусебното разбирање, толеранцијата и прифаќање на луѓето со нивните специфики. Тоа е простор со кој се промовира и усвојува интеркултурното воспитување и образование(интеркултурализмот) како посебна вредност на личноста. Туристичките активности се корисно средство за социјализација, односно воспитание во духот на хуманизмот, интеркултурализмот, подготовка за семеен и општествен живот и слично.

Културниот туризам нуди неисцрпни можности за естетски развој на личноста. Неговите содржини се со исклучителни културни и естетски вредности, т.е. културни добра и претставуваат убава можност за естетско и друг вид на воспитание на личноста.

Туризмот го ослободува човекот од секојдневните обврски и должности во училиштето и другите институции. Сепак и кога сме во улога на турист ние сме активни и мораме да применуваме одредени знаења , способности и вештини, пр. при патување со автомобил треба да знаеме да се ориентираме, да користиме техника, патна карта и сл.

Туризмот ,т.е. ученичките патувања (излети и екскурзии) ,туристичките места и соодветните активности во нив ,како непосреден извор на знаење можат да влијаат за развој:

-на физичките и психичките компоненти на личноста,

- на општествената свест преку интегрирана комуникација,

-на личната свест преку самодисциплина и решителност при донесување на одлуки,

-на културната свест преку учење и разбирање на културните специфики на земјите, народите, градовите или селата,

-интеркултурната свест преку средби со гости од други земји и друга култура со цел за учење на поголема толеранција и мирољубива социјализација,

-на свест за околината преку проучување и практична заштита на природата и околината.

Туризмот има уште една посебна вредност, а тоа е собирање/зближување на семејството. Заради современиот начин и брзо темпо на живеење многу членови од семејството поголем дел од денот и годината го поминуваат разделено,па годишниот одмор е можност за нивно зближување и сплотување.

Исто така ,воспитно-образовната функција на туризмот е информативна и ориентациска. Така, туристичките програми за младите имаат улога на мотивирање за привремено или трајно определување за работа во туризмот. За тоа посебна улога имаат програмите за образовно-туристичка размена (образовно кампови, курсеви за учење на странски јазик во странство и сл.) и туристичко-работни програми (доброволна работа во работни кампови и сл.). Имено, искуството покажува дека без разлика на образованието, оние корисници и учесници во таквите активности покажуваат поголема способност за комуникација со гостите и поголемо разбирање за неговите потреби.

Во однос на туризмот, педагогијата има двоен интерес и задача:

-содржините и активностите на туризмот се користат како значајни за воспитание и образование на личноста,

-со воспитанието и образованието во туризмот се создава и развива туристичката култура.

Значи, неекономската, културната, интеркултурната, педагошката улога на туризмот се појавува во двојна форма т.е. во непосредно и посредно влијание. Непосредното влијание доаѓа од самиот феномен на туризмот и се однесува на присобирање или усвојување на вредности од другите култури. Посредното влијание е се она што значи патување заради културно и интеркултурно образование на туристот. Потребно е да знаеме,а не само да можеме да го искористиме слободното време. Културата на користење на слободното време истовремено претставува и туристичка култура.

Современиот туризам го карактеризираат првостепени воспитно-образовни и интеркултурни барања и функции бидејќи од сите се бара голема културна свест и посебно знаење.(„Туристичката култура треба да се развива преку :култура на патување, култура на престој, работна туристичка култура, туристичка култура на рецептивните и емотивни жители, туристичка култура и едукација на туристичките работници, едуцирање на работниците за работен дочек на гостите и нивен трансфер, добредојде, гостопримство ,гостољубивост, туристичка хигиена, туристички бонтон, разновидни анимации, перманентно едуцирање врз начелата на деловната психологија на гостите, информации за хотелот и местото, промоција и организација на разновидни и богати услуги и создавање на сеопшт туристички и културен амбиент .“(Jadresic,V.,199,52).

Младите се учат на патување и туристичко однесување, на туристички бонтон, односно се создаваат и формираат туристички навики. Кај младите треба да се создаде трајна потреба за туристички патувања, да се подготват за иднината ,да се формираат и профилираат како туристи. Младешкиот туризам е претходница сериозна туристичка дејност. Создавањето и формирањето на туристичката култура е од исклучително значење. како и високо педагошко барање и обврска на многу воспитно-образовни фактори.

Крипендорф/ Krippendorf(1986) во тој контекст ја нагласува важноста од учење и едукација т.е. подготовка на луѓето за патување, со основна порака како треба да се најде пат до себе си за да го разбереме другиот.

Едноставно речено, педагошката суштина на туризмот се огледа во начелото: Патувај за да учиш-учи за да патуваш. Може да се рече дека туризмот ги подобрува психо-физичките способности на човекот, го подобрува здравјето, го проширува знаењето, образованието, културните и духовните погледи. Исто така туризмот претставува важна стопанска сила на општеството.

Бидејќи туризмот претставува современ општествен феномен, се јавува потребата за негово педагошко истражување и проучување во контекст на воспитанието и образованието. Современиот туризам како воспитно-образовен фактор зазема важно место во педагошката теорија и пракса.

ЗАКЛУЧОК

Програмите за ученички излети и екскурзии се еден вид современи туристички програми. Тие се непосреден извор за црпење на знаење кое е нужно за квалитетно воспитание и образование. Со нив првенствено се стекнува лично искуство т.е. проверување и примена на информациите и знаењето стекнати во училиштето и тоа најмногу од природните науки, историја, историја на уметноста, јазичното искуство и т.н.

Современата социокултуролошка (неекономска) интерпретација на туризмот се повеќе упатува на неговата воспитно-образовна димензија. Освен одмор, рекреација, релаксација и забава, туризмот подразбира можност за задоволување на желбите и потребите на човекот за запознавање, информирање и стекнување на знаења за другите луѓе, другите култури и средини, за воспоставување на контакти, дијалог и соработка на рамноправна основа и за унапредување на меѓусебното разбирање и заедништво.

Воспитно-образовните установи треба да ги промовираат програмите врз основа на начелото: Патувај за да учиш-учи за да патуваш. Институциите треба да развиваат сопствени програми за ученички патувања и своите ресурси да ги ставаат на услуга и располагање на младинскиот туризам.

ЛИТЕРАТУРА

Angelkova Petkova, T., & Ristova, C., (2015). Transitive as functional mark of the tourist location of Republic of Macedonia as precondition for developing transit tourism. In Geobalcanica Society (Ed.), International Scientific Conference “Geobalcanica”, (457-464). Skopje: Geobalcanica Society – Skopje.

Dimitrov, N., & Koteski, C., (2015). Tourist geography. Faculty of tourism and business logistics, Goce Delcev University of Stip, Stip.

Jadresic,V.(1999), ,,Proturjecja i negativne pojavnosti,,,Tourism aand hospitality management,Zbornik radova,god.5,br. 1-2,str.55-67.

Jadresic,V.(2001),Turizam u interdisciplinarnoj teoriji I primjeni.Zagreb>Skolska knjiga.

Jakovlev, Z., Dimitrov, N., Koteski, C., & Serafimova, M. (2017). Sport tourisam as the most important alternative form of tourism-strategies and challenge. Economic Development, Journal of the Institute of Economics - Skopje.

Jakovlev, Z., & Petrevska, B. (2016) Tourism development in the East Region of Macedonia: Economic perspective. In: Proceedings from the International Conference "Challenges of Contemporary Society", 12 Nov 2015, Skopje, Macedonia.

Jankovic,V.(1967),Slobodno vrijeme u suvremenoj pedago[koj teoriji I praksi. Zagreb>PKZ.

Kitanov,V. (2010)Развој на руралниот туризам во регионот Малеш-Пијанец, Национална установа Завод за заштита на спомениците на културата и музеј Штип.

Krippendorf,J(1986),Putujuce covjecaanstvo.Zagreb.Zavod za istrazivanje turizma.

Ristova, C., (2015). Hospitality in fuction of enlarging tourist income from transit tourists (master thesis). Faculty of tourism and business logistics, Goce Delcev University of Stip, Stip.

Temjanovski, R., (2017). Urban tourism through the model of transit tourism of the city of Skopje. In: Prof. Trajko Miceski, Ph.D (Ed.), Yearbook, Faculty of Economics 9 (12), (169-185), Stip: Faculty of Economics, Goce Delcev University of Stip.